

PAPER DETAILS

TITLE: The Ba'th and Syria: 1947-1982, The Evolution of Ideology, Party and State

AUTHORS: Ilter TURAN

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5614>

KITAP ELEŞTİRİLERİ:

**THE BATH AND SYRIA: 1947-1982,
The Evolution of Ideology, Party, and
State. Robert Olson
(Princeton: The Kingston Press,
1982)***

Prof.Dr. İlter TURAN**

Ülkemizde siyasal bilim öğretimi yapan yüksek öğretim kurumlarında, karşılaştırmalı siyasal bilimin fazla bir gelişme göstermemiş olması dikkati çekiyor. Yakın zamana kadar kendi iç gelişmesine yönelmiş, dış dünya ile sınırlı konularda ve dar hacimli ilişkilerde bulunan bir ülke olmamız belki de bunun en önemli nedeni.

Gerek kamuoyumuzun gerek akademik camiamızın en az tanıdığı ülkeler ise komşularımız. Bazı komşularımız ile rejim uyumsuzluklarımız ve rakip savunma sistemlerine üye oluşumuz, bu ülkelerle iletişimimizi engellemekte ve onları daha yakından tanımamızı güçleştirmektedir. Diğerleri ile ilişkilerimizin azlığı; Türkiye'nin modern bir ulus devlet olma çabaları sırasında daha çok Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini yoğunlaştırmayı yeğlemiş olmasından kaynaklanıyor.

Türkiye'nin daha özerk ve çok boyutlu bir dış politikaya yönelmesi ve bu politika içinde komşularıyla ilişkilerinin öneminin artması karşısında, bu ülkelere ilişkin bilgi eksikliği çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bildiğim kadarıyla, henüz Orta Doğu siyasal sistemlerini ve siyasal hayatını inceleyen giriş niteliğindeki bir ders kitabı dahi siyasal bilim yayınlarımız arasında yer almamaktadır. Kendi akademik kurumlarımızda bölgemizdeki ülkelere ilişkin araştırma ve yayınlar gelişinceye kadar, yabancı dillerde yayınlanmış eserlerden yararlanmak dışında bir çözüm düşünmek güçtür.

Suriye dış ilişkilerimizin yoğun olmadığı bir komşumuz. Hatta, ilişkilerimizi zaman zaman gerilimleri artan soğuk bir nezaket diye nitelendirmek mümkün. Suriye de az tanıdığımız komşularımız arasında önemli bir yer işgal ediyor.

* Bu kitap, eleştirileri 1986 yılında yazılmıştır.

** Koç Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

A.B.D. Kentucky Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Profesör Robert Olson, 1982 sonunda yayınlanan çalışmasında Baas Partisi'nin doğuşunu, gelişmesini, Suriye'de giriştiği iktidar mücadelesini, kendi içindeki mücadeleleri ve Hafız el-Esat dönemindeki siyasi uygulamalarını konu ediyor.

Baas partisi, bir yandan Arap Dünyasını, özellikle Maşrik'i egemenliği altında tutan Batı sömürgeciliğine, diğer yandan sömürgecilerle işbirliği yapan ve sosyal değişmeyi arzulamayan geleneksel Arap seçkinlerine karşı bir düşünce hareketi olarak doğmuştur. Kurucuları Aflak ve al-Bitar, daha çok Maşrik Araplarını birleştirmeyi amaçlayan birer Arap milliyetçisi idiler. Hareket genellikle toprak sahibi ve tüccardan oluşan geleneksel seçkinler dışında kalan memur, subay, öğretim üyesi, serbest meslek sahibi, yazar ve benzeri mesleklerde olan bir karşı-elit grubuna cazip gelmiş ve Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün'de şubeleri olan bir siyasal partiye dönüşmüştür.

Birden fazla bağımsız ülkede örgütlenme zorunluluğu, Bass'ın örgütsel yapısına da yansımıştır. Uluslararası parti Bass Ulusal (Arap) Konseyi tarafından temsil edilmekte, ayrıca her ülkede ilke olarak ulusal konseye bağlı ülke partileri bulunmaktadır. Hiyerarşik görünüm veren bu yapı, uygulamada birbirleriyle rekabet eden, zaman zaman birbirini can düşmanı ilan eden ülke partilerinden oluşmaktadır. Öyle anlaşıyor ki, her ülke partisi, kendisinin egemen olduğu, kendi çıkarlarına hizmet eden bir ulusal parti istemekte, bunu gerçekleştiremediği zaman, ulusal partiye kendi amaç ve çıkarlarını gerçekleştirmekte kullanacağı bir araç olarak bakmaktadır.

Ülke içi partiler de türdeş bir bünyeye sahip olmaktan uzaktırlar. Aşiret, sülale, bölge, mezhep ve benzeri birincil toplumsal bağlantıların ağırlıklı olduğu, toplumsal kimliğin bu esaslar çevresinde oluştuğu Maşrik toplumlarında, birgönüllü kuruluş tipi olan siyasal parti kendi başına yeterince özerk ve bütünleştirici olmamakta, birincil ilişkilerle beliren hiziplerin geçici koalisyonlar kurarak egemen olmağa çalıştığı, sınırların açıklığa kavuşmamış bir çerçeve görünümü vermektedirler.

Suriye'de 1950'li yılların ilk yarısında gelişme gösteren Bass, önce siyasette şansını seçimlere katılmak yoluyla denemiş, ancak önemli bir başarı kazanamamıştır. Buna bağlı olarak, parti içinde iktidarı başka yollardan elde etmeğe eğilimi belirmiş, partideki hiziplerin hemen herbiri, kendisine yakın subayları etkileyerek düşüncelerini gerçekleştirme

çabalarına yönelmiştir. 1950'li yılların ikinci yarısından, 1970'e kadar Suriye iç ve dış politikasının çizdiği zikzaklar ve sergiledikleri istikrarsızlık, farklı eğilimdeki askeri kliklerin darbeler yoluyla iktidara gelip gitmelerinin bir sonucudur. 1958-1961 yıllarında varolan Birleşik Arap Cumhuriyeti dahi, ülkeye egemen olan bir grubun, Nasır'ın desteğini alarak durumunu güçlendirmesi saiki ile gerçekleşmiştir.

Üst düzeyde mücadele cereyan ederken, toplumun diğer katlarını ilgilendiren ve değişim yaratan bazı siyasalar da izlenmiştir. Bunlar arasında en önemli olan şüphesiz toprak reformudur. 1958'den başlayarak, tarım arazisi şehirde oturan geleneksel toprak sahiplerinden alınarak, toprağı işleyen köylülere dağıtılmış, böylece bir yandan kırsal kesimin desteğı kazanılırken, diğer yandan geleneksel siyasi seçkinlerin güç kaynağına önemli bir darbe indirilmiştir. 1970'ten itibaren Hafız el-Esaf'ın iktidarda kalabilmesinde, kırsal kesimin rejimden memnun olmasının da önemli katkısı vardır.

Suriye'de ulusal bütünleşme, büyük ölçüde siyaset aracılığıyla gerçekleşmektedir. Baas Partisi bütünleşmeyi sağlayan araçlardan başlıcasıdır. Ancak bütünleşmeyi sağlayan diğer yapı ve kurumların yeterince gelişmemiş olmasından dolayı, toplumun birarada tutulabilmesi, otoriter bir rejimin süregelmesine bağlı gözükmemektedir.

Suriye ve Baas Partisine ilişkin olarak yukarıda yaptığımız açıklamalar, Dr. Olson'un çalışmasından çıkarılabilecek sonuçlar olmakla beraber, kitapta yer almamaktadır. Bu, araştırmanın bir zaafını oluşturuyor. Olayları, gelişmeleri, şahısları ve yaptıklarını betimleme endişesi incelemeye egemen olduğundan, bunları anlamlandırmayı kolaylaştıracak bir çerçeve ve engellemeler eksik kalmakta, okuyucu zaman zaman ayrıntılar içinde boğulduğu duygusuna kapılmaktadır.

Çalışma on bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, 1) Baas'ın İdeolojisi; 2) Baas'ın Doğuşu ve İlk Yılları; 3) (Mısır'la) Birleşme ve Ayrılma; 4) Baas'tan önce Suriye'nin Sosyal Yapısı; 5) Azınlıkların Baas İçindeki Rolü; 6) Baas İktidarı, 1963-1966; 7) Yeni Baas, 1966-1970; 8) Esat İktidarı: Rejimin yerleşmesi, 1970-1975; 9) İdeolojinin Yumuşaması: Parti ve Devletin Güçlenmesi, 1975-1981; ve 10) Sonuçtur. Bölümlerin kullandığı yaklaşımlar birbirinden farklıdır. Bazılarında daha çok olayların betimlenmesiyle yetinilmekte, diğerlerinde ise olguların çözümlenmesi esas alınmaktadır. Olguların çözümlenmesinin vurgulandığı 4. ve 5. bölümler, Suriye'de siyasal değişmeyi anlamlandırmak bakımından daha doyurucudur. Diğer bölümlerde, yukarıda da

belirtildiğı gibi, anlamlandırma daha çok okuyucunun sorumluluğuna bırakılmaktadır.

Değindiğimiz sorunlar bir yana bırakılacak olursa, Dr. Olson'un çalışmaları, içerdiği zengin veriler ve akıcı anlatımı dolayısıyla, iyi bir referans kitabıdır. Komşumuz Suriye'nin siyasal hayatını daha yakından tanımak isteyenlerin yararlı bir yapıtla karşı karşıya bulundukları muhakkaktır.

SIYASET PSİKOLOJİSİ: AMERİKALI SUİKASTÇİLER

**James W. Clarke, *American Assassins*
(Princeton: Princeton University Press, 1982)**

Prof.Dr. İlder TURAN

Siyasal liderlere karşı suikast düzenlemek günümüz dünyasında yaygınlık kazanıyorsa da, suikast girişimleriyle ilgili psikolojik araştırmalar sınırlıdır. Gerek ülkemizde, gerek Avrupa ve Orta Doğu Ülkelerinin tarihinde başarılı ya da başarısız suikast girişimlerinin incelenmeğe değer bulunmamaları pek şaşırtıcı değildir; çünkü, bunlar siyasal amaçları gerçekleştirmek üzere başvuru bir yol olarak görülmüş ve değerlendirilmişlerdir. Gerçekten de, Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinde siyasal amaçtan yoksun ve ruhi dengesi bozuk kişiler tarafından gerçekleştirilen suikastler yaygın gözükmemektedir.

Amerika Birleşik Devletleri bu bakımdan ayrı bir özellik göstermektedir. Son 150 yılda suikast girişimlerine hedef olmamış Amerikan Başkanı yok gibidir. Suikastçiler mutlaka siyasal bir hedef gütmemekte, çoğunun akli dengesinin yerinde olmadığı için böyle bir işe giriştiğı ileri sürülmektedir. Örneğin, Başkan Reagan'ı yaralayarak, şimdilik son suikastçi ünvanını taşıyan John Hinckley'nin gerek sorgusu, gerek yargılanmasında herhangi bir siyasal boyut bulunmamış, mahkeme ise jüri kararına uyarak sanığın akli dengesinin yerinde bulunmadığına karar vermiş, kendisini hapisaneye değil, tedavi edilmek üzere hastaneye göndermiştir.

Amerikan Suikastçileri (American Assassins) adlı çalışmasında, siyaset psikolojisi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Amerikan siyasal bilimcisi James W. Clarke, 1835'ten itibaren Amerikan siyasal liderlerine suikast girişiminde bulunan onaltı bireyin psikolojik bir tipolojisini yapmaktadır.

Dr. Clarke başlangıç noktası olarak, geçmiş araştırmaların zaafalarını seçmiştir. Demokratik bir toplumda akli başında hiçbir insanın siyasal liderlerini öldüremeyeceğini düşünen Amerikan kamuoyu, suikastçilerde her zaman bir akli dengesizlik aramıştır. Bu eğilim bilim camiasında da egemen olmuş ve yazarın

deyimiyle "Patolojik Suikastçi Kuramı" hemen her suikastçi davranışını açıklamak için kullanılmıştır. Kuramın anahtarı şöyle özetlenebilir: Suikastçiler kendilerini küçümseyen, başarısız kişilerdir. Kendilerini toplumdan tecrit etmekle, hayatlarını tahammül edilmez olarak görmekteirler. Başarısızlıkları onların bir yandan başarılarına karşı tamamen güvensiz bir tavır takınmaya, diğer yandan durumlarını telafi etmek için, kendilerini üstün görmeğe ve başkalarının kendilerine kötülük yaptığını düşünmeğe itmektedir. Gerçeğin saptırılması üzerine kurulu bu ruh hali en sonunda bir suikast girişimlerinde ifadesini bulmaktadır. Dr. Clark, patolojik kuramın iki yönden yetersiz bulunduğunu belirtmektedir. İlk suikastçilerin akli bozukluklarını ifade eden deyimler genellikle sarahatten yoksun olup rastgele ve dikkatsizce kullanılmaktadır. İkinci olarak, yapılan çözümlemeler totolojik niteliktedir. Suikast girişimi, akli bir rahatsızlığın sonucu olarak kabul edilmekte, sonra bunun ne olduğuna teşhis konulmakta, ardından da teşhis edilen bozukluğun suikaste yol açtığı ileri sürülmektedir.

Araştırmaların diğer bir zaafı, genellikle ikinci bilgi kaynaklarına dayandırılmalarıdır. Çoğu araştırma, birbirine atıfta bulunmakta; sanık ifadeleri, duruşma zabıtları, olayın cereyan ettiği dönemde gazetelere yansıyan bilgiler, suikastçilerin kişisel geçmişleriyle ilgili belgeler gibi kaynaklara yeterince başvurulmamaktadır.

Son bir zaaf, çözümlemelerde bireyin iç dünyasını esas alan bir psikoloji yaklaşımının kullanılması sonucu, eylemin gerçekleştiği siyasal bağlamın eylemi belirlemekteki rolünü ihmal edilmesidir. Halbuki, bir eylemin rihe bir bozukluktan kaynaklandığını söyleyebilmek için dahi, nasıl bir çerçevede cereyan ettiğini bilmek gerekir. Örneğin, İsrail dostu başkan adayı Robert Kennedy'yi vuran Filistinli Arap Sirhan Sirhan'ın ya da ırkçı aday George Wallace'ı vuran Arthur Bremer'in davranışlarını sadece bireyin iç dünyasını inceleyerek açıklamaya çalışmak acaba yeterli midir?

Araştırmaların, suikastleri siyasetten soyutlamağa ve ruhi bozukluklara indirgemeye dönük bir değer yargısının etkisini taşımaları, yargı sürecini de ilgilendiren bir konudur. Kişinin suçlu bulunması, suçun işlendiği sırada cezai ehliyetinin olup olmadığına bağlıdır. Bir yandan akıl bozukluklarının tanımlanması ve teşhisinde görülen keyiflilik ve sarahatten yoksunluk, diğer yandan suikastin akli başında olanların girişmeyeceği bir eylem türü olduğuna ilişkin önyargı, suçlunun suçu işlerken yaptığı işin bilincinde olup olmadığının saptanmasını zorlaştırmakta, mahkeme jürileri de dayanağı ne olduğu bilinmeyen öznel kararlara varmaktadırlar.

Dr. Clarke, mevcut araştırma geleneğine bir alması olarak, suikast eyleminin anlamlandırılabilmesi için davranışın olduğu genel siyasal, kültürel ve sosyal ortam ile suikastin gerçekleştiği özel bağlamın da yakından incelenmesini önermektedir. Ayrıca, birincil kaynakların kullanılması gerektiğini de vurgulayarak, kendi çabalarının bu yönde geliştiğini açıklamaktadır. böylece suikast eyleminin gerçekleştiği dönemin nesnel gerçekliğiyle, suikastçinin algıladığı öznel gerçekliği saptamak ve eylemin araçsal açıdan rasyonel olup olmadığını belirlemek mümkün olacaktır.

Bulgular

Araştırmada siyasal liderlerce karşı suikast yapan onaltı kişinin hayat hikayeleri ve yaşadıkları dönemin özellikleri, zaman zaman nefes kesici bir roman akıcılığıyla incelenmekte, bununla birlikte gözlemleri sistemleştirme çabası da ihmal edilmemektedir.

Onaltı suikastçiden ondördünün bireysel bir tatminsizlik içinde olduğu görülmektedir. Tatminsizliğin kökeninde kişisel nedenler olabileceği gibi, Ameriken kamuoyunun pek hoşuna gitmese de, siyasal tatminsizliklerin olduğu da görülmektedir. Bilindiği gibi, saldırgan davranışlara genellikle yol açtığı savı genel kabul görmektedir.

Suikastçilerin davranışları ve ruh halleri esas alındığında, onaltı olaydan ondördünü dört tip altında sınıflandırmak mümkün olmaktadır.

I. TİP: Bu tip suikastçiler, kendilerini yüce bir siyasal amaç için feda ettiklerini düşünmektedirler. Eylemlerinin ne anlama geldiğinin ve ne gibi sonuçlar doğuracağının bilincindedirler. Şöhret ve benzeri dürtüler, siyasal amaçlara kıyasla, ikinci plandadır.

II. TİP: Bu tip suikastlerde, kabul edilme, şöhrete ulaşma, itibar kazanma gibi egosantrik ihtiyaçlar ön plandadır. Eylemlerinin anlam ve sonuçlarının idraki içindedirler. Kişisel motiflerini, projeksiyon yoluyla kamuya ilişkin nesnelere kaydırmakta ve eylemlerinin kamu yararına olduğuna inanmaya yönelmektedirler. Bu tip suikastçilerin genellikle, ilgisini, saygısını kazanmayı istedikleri bir başka insan vardır. Bu kişi, anne, baba, eş, kardeş, akraba veya sevgili olabilir.

III. TİP: Bu tip suikastçiler psikopattır. Hayatlarını o kadar anlamsız ve amaçsız bulurlar ki, kendilerini ve toplumu yıkmak için başka bir gerekçeye gerek duymazlar. Toplumsal kurallar ve ahlak kurallarından nefret ederler. Kızgınlık ve sapıklıklarının nereye varacağını kestirmek güçtür. İntihara veya katliama yönelebilecekleri gibi, siyasal bir suikaste de girişebilirler; ancak motiflerinin siyasetle ilgisi yoktur. Gerçekliği saptırmadan algılamakla

birlikte duygusal olarak kabul etmekte güçlölüklerle karşılaşılır.

IV. TİP: Bu tip suikastçilerde hem duygusal hem bilişsel sapmalar vardır. Gerçekle bağlantıları sınırlıdır. Eylemlerini anlamlandırmak ve sonuçlarını değerlendirmekten çoğu zaman acizdirler. Başkalarının hep kendilerine kötülük yaptığını, kendilerinin büyük olduğunu, tanrı tarafından görevlendirildiklerini düşünürler.

Yukarıda özetlenen tasnif, ideal tiplerden oluşmaktadır. Gerçek olaylar ise daha karmaşıktır. Örneğin, II. Tip suikastçi, amaçlarını siyasal gerçekler biçiminde açıklayabilir. Hatta IV. tip bir kimse, kendini tanrı tarafından siyasal görevler verilmiş olduğunu düşünebilir. Bu suikastçinin hangi gruba girdiğini saptamak için, motiflerini çözümlemek ve eylemin gerçekleştiği bağlama bakmak gerekmektedir.

Birbirinden çok farklı kişilerin farklı nedenlerle giriştikleri suikast eylemlerinin hepsini panoya, şizofreni gibi belirsiz etiketlerle açıklanması pek isabetli gözükmemektedir. Her tipe girenin farklı psikolojik niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu nitelikler aşağıda tabloda açıkça görülmektedir.

TABLO I SUİKASTÇİLERİN PSİKOLOJİK NİTELİKLERİ

Nitelik	I. Tip	II. Tip	III. Tip	IV. Tip
1. Duygusal sapma	Az	Orta	Yüksek	Yüksek
2. Bilişsel sapma	Yok	Yok	Yok	Yüksek
3. Halusinasyon	Yok	Yok	Yok	Var
4. Delüzyon	Yok	Yok	Yok	Var
5. Gerçekle ilişki kurabilme	Kuruyor	Kuruyor	Kuruyor	Gerçeği Saptıyor
6. Toplumla ilişki kurma	Düzensiz	Sürekli bozuk	Toplumdan soyutlanmış	Toplumdan soyutlanmış
7. Ana motif	Siyasal	Kişisel telafi	Kişisel Provokasyon Arayıcı	İrrasyonel

Aralarında önemli farklar bulunmasına rağmen, suikastçilerin ortak yönleri bulunmakta mıdır? Örneğin, bunların aileleri ile ilişkilerinin, çoğunluk deneyimlerinin ve benzeri niteliklerin bir suikastçinin oluşmasındaki rolü nedir?

IV. Tip suikastçilerde -ki, bunların akıl hastası oldukları açıktır- akıl hastalıklarının aileden geldiği anlaşılmaktadır. III. Tip suikastçilerin sevgiden yoksun çocukluk yaşadıkları ve duygu düzeyinde hayatla başetmeyi öğrenemedikleri dikkati çekmektedir. II. Tip'te ise çocukluk dönemi sevgiden yoksun geçmemiş, fakat sevgi, çocuğun büyüklerinin onayını kazanacak biçimde davranması şartına bağlı olarak verilmiştir. Bu kişiler olgunluk dönemlerinde de, sevgisini istedikleri kişilerin ilgi ve takdirini kazanmanın ya da sevginin esirgenmesinin telafisinin yolunu aramışlardır. I. Tip'e girenlerin en belirgin ortak niteliği siyasal ideolojiye gösterdikleri güçlü

bağlılıktır. Bu bağlılık kişisel deneyimlerden kaynaklanabilmektedir.

SONUÇ:

Siyasal suikast girişiminde bulunanların psikolojik profillerini çıkarmak, bu olguyu anlamamıza yardımcı olmakla birlikte, kimin, ne zaman, kimi, nasıl öldürmeğe kalkışacağını tahmin etmemiz için elverişli gözükmemektedir. O zaman yapılabilecek hiçbirşey yok mudur?

Özellikle II. ve III. Tip suikastçilerin şöhret, tanıma gibi dürtülerle hareket ettikleri hatırlanırsa, kitle iletişim araçlarının suikast girişimleri üzerinde fazla durmaları, bu gibi niyetleri olanları teşvik edeceği düşünülebilir. Keza siyasal liderlerin günlük planlarının önceden basın tarafından açıklanması da suikastçilerin işini kolaylaştırmaktadır. Buna karşılık, haberleşme özgürlüklerinin, gerçekleşeceği dahi belli olmayan bazı ihtimaller dolayısıyla kısıtlanması da düşünülemez.

Haberalma örgütünün yetkilerinin ve kadrosunun genişletilmesi de, ikinci bir yol olarak akla gelmektedir. Dr. Clarke, özellikle son yıllarda suikast girişiminde bulunanlar hakkında haberalma kuruluşlarının bilgi sahibi olduğunu, ancak bilgilerin değerlendirmekte güçlük çektiğini; dolayısıyla sorunun bilgi eksikliği olmadığını vurgulamaktadır.

Hemen hemen tüm suikast girişimlerinde el tabancası kullanılmıştır. Bu silahları kolay edinilebilen silahlar olmaktan çıkarmak, suikastleri önlemese bile, kötü sonuçlarını azaltabilecektir.

Dr. Clarke'ın çalışması siyaset psikolojisi alanında öncü nitelikli bir çalışmadır. Siyasal suikastlara, daha önce de belirtildiği gibi, Birleşik Devletler'de sık rastlanması, çalışmayı özellikle o toplum için ilginç kılmaktadır.

Ancak, bu tür eylemler son yıllarda dünyada yayılma eğilimi göstermektedir. 1980 öncesinde ülkemizde de kamuoyunda tanınan kişilerin suikaste uğradıkları hatırladıkça, Bu girişimlerde bulunanların Türk bilim adamları tarafından incelenmesi henüz yapılmamıştır. Suikastleri yapanlar nasıl insanlardı, neden yaptılar gibi sorulara cevaplar aranması, belki de gelecekte bu tür girişimlerin engellenebilmesine katkıda bulunacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bu tür araştırmaların nasıl yapılabileceği konusunda, konuya ilgi duyanlar için, çalışma yararlı bir örnek teşkil etmektedir.